

Какво се случи с Македония, докато "българите бяха заети със себе си"

Владимир Перев

При посещението си в Скопие за подписване на [Договора за добросъседство](#) външният министър [Екатерина Захариева](#) и министърът на отбраната Красимир Каракачанов се отбили, един след друг и за кратко, при един местен журналист, който от десетилетия нарича себе си "българин". Само три месеца по-рано Перев, потърсен от български медии след безредиците в парламента, каза, че чуждите дипломати в македонската столица не можели да разберат къде е България в кризата и защо не заема по-активна роля. Журналистът, чийто живот и кариера са белязани от корените му и желанието му да ги отстоява, обаче си тръгнал от двете срещи убеден, че ще дойдат и по-добри времена за българите в Македония.

През 2004 г. Перев губи работата си в Македонската национална телевизия, в която прекарва 36 години от живота си. Отива си от телевизията три или четири години преди да се пенсионира. Преди това снима документални филми за български исторически фигури, говори за нуждата да се подпише договор с България. "Ако минех на страната на СДСМ, че трябва да водим битка с българите, вероятно щях да остана помощник-генерален директор."

Разказвайки на "Дневник" за българското в себе си обаче, той си спомня, че като всички останали, израсли в Титова Югославия, би трябвало да се определя повече като "сръбски възпитаник". Научава сръбски още преди да може да се похвали с "добър македонски" – в родния му Прилеп "Политика" и други сръбски вестници пристигат по-често и по-бързо от скопски издания като "Нова Македония". С македонски текстове се сблъсква за първи път в българска книга – по това време единствената на

български автор, достъпна по тези земи. "Сега вече никой не я знае. Но първите букви на македонския научих от тази книга, майка ми ми ги показваше."

"С българския език беше друг проблем. До десетгодишна възраст – до четвърти клас – не знаех да чета и пиша. И сега не зная много да пиша, не съм се потрудил. Но моята баба Фанка, екзархийска учителка, един ден ми изпрати пощенска картичка, докато бях на лагер на Преспанското езеро. Тя пишеше само на български и не знаеше сръбски. Аз ѝ върнах картичката в плик и казах, че не разбирам, дядо ми трябва да ми преведе. Когато се върнах оттам, баба ми извади някакъв останал от Първата световна война буквар. Научих се да чета с него. Беше 1955 г. Владеех първо старото българско писмо, с двойно "е", с тежкото "ъ". След това, когато пръв път имах контакт с български новини, аз бях убеден, че българският правопис е съвсем друг от този, който знам."

В семейството му България винаги се е възхвалявала като отечество, към което човек може да има камо топли приятелски чувства и разбиране, спомня си Перев. "Но с времето, когато политиката на Балканите се променяше, видях и осъзнах, че тези събития не носят никакви промени в българо-македонските отношения: те си остават точно толкова задънени благодарение и на двете страни." За него проблемът не свършва с насилствената македонизация в Пиринска Македония. "Когато четете документите на българския държавен архив за отношенията между Югославия и България по македонския въпрос, ще забележите примиреното поведение на българските ръководители и надмощието на македонската делегация – както например Кръсте Цървенковски (секретар на Македонската комунистическа партия – бел.ред.) с Тодор Живков. Разбира се, всичко това със силата на Титова Югославия, на 24 милиона души – но, мисля, и с премълчаната поддръжка на Москва."

"Много бързо разбрах, че приятелството между Русия и България е само едно изречение, една драскулка. Че насилието в Югославия срещу македонските българи е произвело този ефект – македонизирани хора с антибългарско чувство. Минаването на антибългарски позиции в следващите поколения се увенча с успех и доведе до този момент, в който сега се намираме – да подписваме договор."

"Също отговарях с насилие"

Застъпва идеята за договора дълги години, но в последните 7 или 8 губи вярва в този подход. Няколко години по-рано поврат идва и в кариерата му

– от помощник-директор на Македонската национална телевизия до 2002 г. постепенно е понижен от новия си шеф Гордана Стоич, а впоследствие и принуден да напусне, когато Социалдемократическият съюз на Македония (днес движеща сила зад договора), идват на власт и той се оказва на прицел заради пробългарските си позиции, които у правителството на ВМРО-ДПМНЕ и Любчо Георгиевски срещат по-добро разбиране. "Говорим си за съдбата на българите в Македония. Как може да гледа на нея един човек, който е расъл в насилие по националния въпрос?"

Аз, който винаги съм искал договора, последните 4 години исках България нищо да не подпише с Македония, просто да я остави и изолира. Казвах си: "Решил съм си семейните неща. Аз съм пенсионер, жена ми има пенсия, имам апартамент, синът ми има български паспорт и е в Лондон. България да реши проблема в Македония така, че Македония да изчезне от политическата карта." Македонците със своя шовинизъм и антагонизъм с всички други смятах предизвикваха у мен реакцията на едно насилие. На което също отговарях с насилие."

Моментът на договора обаче, който според властите в Скопие оставя "и двете страни недоволни", му носи облекчение и огорчение едновременно. Остава горчивото чувство, че тази стъпка е закъсняла с 27 години. "Че договарят е изнуден с влияние на Европа и другите големи сили. Че партията, за която ние гласувахме и в която се кълняхме, стана най-големият му противник. Че ние сме били лъгани от едно партийно ръководство 27 години, че макар да сме един разделен народ и сега всеки да е за себе си, ще имаме добри отношения."

Срещите му с българските политици, които го уверяват, че от мига на подписването ще се гледа напред, го изпълват с известен оптимизъм. "Тези две неща ме увериха, че най-вероятно не съм бил прав в последните 7-8 години. Във всеки случай трябва един дял от македонското общество – и македонските българи, и онези, които се чувстват етнически македонци от Александър Македонски насам - да надраснат себе си. А ще е трудно – в Македония никога не е имало политически демократично общество в последните сто години."

Трудно се говори за "македонските българи"

Ден след подписването на договора, в кафене на 10 минути от правителството, където Бойко Борисов и Зоран Заев правят историческата стъпка, той смята, че положението на македонските българи с нищо не се е променило и те остават "най-обезправената част на един етнос в Европа".

Не са реагирали, нито ще го направят в следващите няколко дни, и българските организации – включително Асоциация РАДКО, до която той е най-близък и която смята да изчака в изявите си по темата, за да види как ще се изпълнява договорът.

Всъщност и на него, и на други събеседници, с които "Дневник" разговаря, е трудно да говорят за "македонските българи" като една единствена общност. На последното преброяване през 2002 г. едва 1417 души се регистрират като българи. Редица представители на сдружения в Македония и правителства в София обаче твърдят, че самоопределящите се по този начин са всъщност няколко хиляди души, според Владимир Перев са между четири и пет хиляди.

Не са еднакви и в начина, по който възприемат миналото или настоящето. През 19 в. родът му в Прилеп е на "селски попове и полуписмени свещеници", знаещи църковнославянския език и приели някои гръцки елементи в богослужението, но настоявали за формиране на българска екзархия. Баща му прекъсва духовническата традиция, за да стане учител, а по-късно – български офицер в Първата световна война. След войната минава на страната на Тодор Александров и Иван Михайлов и отстоява идеята, че трябва да има самостоятелна Македония с единствено български елемент. В рода на доскорошния директор на "Отворено общество" в Македония Владимир Милчин пътят е друг – свързан е с рода на прилепския архимандрит Методий Кусев, един от водачите на движението за българска църковна независимост. Единият дядо на Милчин е михайловист и организатор на атентата срещу шефа на сръбската полиция Жика Лазич; другият минава през няколко трансформации, а синът му, завършилият право в София актьор и режисьор Илия Милчин, става комунист. Владимир Милчин на свой ред е огласен през 2012 г. като сътрудник на югославските тайни служби.

"Не помня обаче някога да е отричал българското минало на предците си. Просто подминава тази тема," отбелязва Перев. В Охрид, обратно, голяма част от изповядващите българска идентичност през 20 в. в началото са на страната на убития по поръчение на Михайлов Александър Протогеров (чийто роднина е висшият функционер във ВМРО-ДПМНЕ Мартин Протогеров), но след Втората световна война и те вече са комунисти, живеещи под влиянието на сърбизираната Македонска комунистическа партия. Така македонските българи тръгват от различни позиции. Между тях има най-малко общократно – българското самосъзнание. "Да, то съществува. Но за едните е повод за срам, за другите – за гордост."

Трудно е и да се разберат последиците от договора за македонската политика, без да се има предвид ситуацията от последните 17 години и недоволството сред много потомци на македонски българи, че преминалите твърдо на страната на комунистите остават привилегирани и след началото на демокрацията, а вярвалите в михайловизма и самостоятелната македонска държава все още се отричат. Като всички, които са били в активна възраст в годините на социалистическа Югославия, Перев едва в късен етап на живота си има възможност да гласува за партията, за която иска. От 1991 г. той и обкръжението му винаги гласуват за ВМРО (формирано от потомци на михайловистите), а когато Любчо Георгиевски се отделя от основното тяло на организацията и формира ВМРО-Народна партия, вотът става "по съвест – за което ВМРО искаме и за който искаме кандидат."

Няколко години преди отделянето Георгиевски като премиер и българският му колега Иван Костов подписват Декларацията за добросъседство – [първообраз на сегашния договор](#). Тогава ВМРО-ДПМНЕ дава пълната си подкрепа на документа, а СДСМ е яростен противник. Десетилетие по-късно обаче частта от тези верни гласоподаватели, все още водени от "михайловистките" си представи, изоставят вече водената от Груевски партия – научават, че лидерът е решен да издигне Георге Иванов за втори президентски мандат с аргумента, че "магаре да сложат, и него ще изберат".

"Ако трябва да избирам между Георгиевски и Груевски, аз ще съм за Георгиевски. Но той има големия грях, че не разби комунистическата клика в Македония. Груевски това го направи. Разби ги напълно. А те се реконструираха, рекомпонираха и му донесоха Заев. Човека, за когото цяла Македония мислеше, че няма нито образование, нито интелектуален капацитет. Заев, за когото никой не мислеше, че може да си оправи пътя в Скопие, един локален кмет (на Струмица – бел. ред.) – Заев се показва по-държавнотворен от тях."

"Селянинът от Струмица"

В България хората, които следят македонския политически живот (а и някои българи в Македония), често обвиняват и самия Заев, че е наследник на линията на Бранко Цървенковски, предшественика му на председателския пост, който имаше твърди антибългарски позиции. Перев не е съгласен. "СДСМ винаги са били на антибългарски позиции. Министърът на отбраната Радмила Шекеринска, която се прегръщаше с колежата си Красимир Каракачанов, преди казваше десетки отровни думи

срещу него. Не съм чул Каракачанов да е казал нещо срещу нея. Но СДСМ ще трябва да се променят – те бързо разбраха, че са наследници на нещо, което не съществува. Те дълго време се гордееха с връзката си с Комунистическата партия на Югославия или на тази на Македония; но вече не съществува Югославия, не съществува Комунистическата партия на Македония, не съществува Македония, каквато те и аз я познавахме, а Тито е мъртъв. Но това не искаха да го приемат. СДСМ беше градска партия, елитна, партия на хора, които живеят с труда на предците си. Бащите и дедите на ръководителите конфискували народния имот през 1944 г., заграбиха имотите а хората, а децата им заграбиха прекрасни къщи, които откупиха от държавата. Вземаха, когато беше денационализацията, за по няколко десетки хиляди марки и ги продадоха за милиони евро. Седяха по заведенията. Това бяха хора, обикаляли Западна Европа. Знаеха чужди езици, образовани по социологически институти, но нищо не струваха. Бяха обикновени хора с много пари и с наследен висок рейтинг и не можеха да поемат пътя на приближаване към България. Антибългарското чувство беше в техния ген. Те знаеха, че живеят на чужди имоти. С пари, конфискувани от хората. Че предците им са ги гонили българите до дупка. Затова имаше потребност от нова кръв. Беше нужно да дойде "селянинът от Струмица", който казваха, че продавал пиперки и домати, и да им промени кръвната група, да им промени генетичния код. Те още не вярват в това. Само Заев вярва в договора. Всички други мислят, че ще се измъкнат някак. Но и това ще се овладее."

"Дневник" отправи към представители на СДСМ въпроси, свързани с негативни коментари за България и българите, правени през последните години, но към момента на настоящата публикация все още не е пристигнал отговор.

"Може би тъкмо по-обикновени хора като Борисов и Заев ще се справят по-лесно с последиците от договора, каквито и да са те, добри или лоши. А лошите няма да са за македонските българи – у мен негативизмът не идва от притеснение за тях, а от годините на унижение, на спънки. Отваряш си досието и виждаш какво са говорили другите за тебе и защо не си направил кариерата, която си заслужавал. Върху македонския народ също няма да има. Даже и онези, които мислят, че са потомци на Александър Македонски, и те ще спечелят. Ще могат повече да пътуват, да инвестират, по-лесно ще влязат в Европейския съюз. Последици обаче може да има само във властта на Заев -един ден онези, на които им е внушавано, че договорът вреди на македонското национално достойнство, могат да потърсят на избори сметките и Заев да падне. Тогава няма да се промени нищо. Ще дойде Груевски, ще поеме властта и какъвто е безхарактерен,

ще остави договора. Вие мислите, че Груевски ще има сила да отнеме договора? Той никога такава храброст не е показвал.

Страх и зависимост

Деликатни етнически въпроси изправят Заев пред още едно изпитание – в обществения дневен ред се върна темата за преброяването, очаквано повдигана най-настойчиво от албанските партии. Годината на последното завършено преброяване, 2002 г., е далечна по международните стандарти. Последното незавършено, през 2011 г., приключи заради "нарушения", след като началото му няколко пъти бе отложено заради различни проблеми. Експерти още тогава предупредиха, че страхът на управляващите да признаят официално промяната в съотношението между македонците и албанците ще попречи да се състави ясна демографска карта. "Ако останеше Груевски на власт, никога нямаше да има преброяване," казва Перев. "Не знам дали скоро, но мисля, че европейската политика ще принуди Заев да го направи. Една държава, която няма преброяване, няма ясна представа за себе си. Тая държава не може да функционира. Мисля, че ще го принудят, но това ще му бъде най-тежкият изпит в кариерата. Мисля, че той ще се опита да го отложи. Аз да съм на него, бих направил същото."

По-рано през лятото лидерът на Алианса на албанците Зиядин Села обяви, че "и българите трябва да могат да се регистрират" при ново преброяване. Владимир Перев е скептичен към идеята, че скоро, преди или след преброяването, може да се появи графа "българи" – да се окаже, че значително по-голям брой от онези 1417 души, отбелязали се преди 15 години, са се регистрирали по същия начин. "Не и в този момент. Има нещо, което е свързано с българите, но и с власите и албанците в Македония – дори с етническите македонци. Казва се "страх". Тук всички власти от 1913 г. насам десетилетия наред са били под сръбска власт с малки прекъсвания и са целели едно и също – да всяват страх и зависимост у народа; не от институциите на власт, а от самоволието на полицията. Това го направи и Груевски. Този страх няма да позволи на много хора да се изявяват като българи.

Страхът е толкова силен, че македонците, които са взимали български паспорти – между тях има много хора, които са наследствено българи и си знаят корените, които са отишли да работят в държави като Швеция, Финландия, Дания, се срамуват да си покажат българския паспорт." В едно от българските посолства в тези държави един път призовали всички, които чакат за документите си, да дадат път на македонците да минат

първи, защото били "братя". А те, макар и голяма група, били най-мирни, тихи и изпълнителни.

"Документите им винаги са в ред – да не идват два пъти в консулството, да не ги види никой. Те се плашат да не разбере някой как живеят, с какъв паспорт. А всеки нормален човек, ако живее една година в чужбина, ще разбере, че ако си македонец, си с български паспорт. Но страхът е като програма в компютър, не можеш да се отървеш от него." Това дава основание и на поддръжници, и на противници на ВМРО-ДПМНЕ да твърдят от години, че няма как да говорят за компактно "българско малцинство" в Македония, тъй като малцина се самоопределят като такива.

"Но не за всичко е виновен Груевски – освен на Любчо Георгиевски той е ученик на Доста Димовска като другите важни в партията му, Антонио Милошоски и Филип Петровски. Димовска водеше кадровата политика, Георгиевски само разместваше министрите. Когато се заговори за българите по негово време, непрекъснато се повтаряше едно: чакайте, още не е времето. Политиката беше да се оставят сърбоманите непокътнати, да не се действа срещу сръбския брат. Това беше политиката и на Георгиевски, и на Димовска – без оглед на факта, че по тяхно време се подписа Декларацията за добросъседство, а премиерът тогава даваше изяви по българската телевизия."

Днес друг ученик на Димовска, бившият външен министър Антонио Милошоски, е един от най-острите критици на договора. Преди две седмици той влезе в спор с Георгиевски заради информацията, че през 2005 г. е получил български паспорт, а сега яростно се съпротивлява срещу "размразяването" на връзките с България. "Погрешно съм преценил хората като Антонио Милошоски. Не съм чул от другиго, че Милошоски се чувства етнически българин. Това Антонио лично ми го е казвал. И пред свидетели, и пред други хора. Антонио днес се превърна в най-големия антибългарин. И аз не знам – той ли беше истинският Антонио, или сегашният. Поразителното за мен е, че който и да е истинският Антонио, аз греша." Самият Милошоски не отвърна на многократни опити на "Дневник" да се свърже с него по въпроси, свързани с договора и с позициите му за България.

"Българите бяха заети със себе си"

"Какво се случи с историческото ВМРО? Събраха ни всичките на топка, сбиха ни като един юмрук и след това ни разбиха. Дезориентираха хората,

поставиха сърбомани и хора, съгласни с всичко, които нямаха свое мнение, които щяха да бъдат българи, сърби или цигани, ако трябва, само да допаднат на властите. Ето това положение наследи Груевски. Той се учеше от политиката на предшествениците си. Видя, че българите можеш да ги преместиш където искаш, като тая чаша от едната маса на другата, и никой няма да се бунтува.

Грехът обаче беше и на България – че не пое остър курс. Тя не знаеше какво става, Българите бяха заети със себе си, с трупане на капитали и кражби на държавния имот и не се интересуваха от западната си граница. Но изведнъж някой в България разбра, че в Македония се ражда едно духовно чудовище. Запитаха се какво стават, но беше късно. Скоро обаче Груевски изгуби контрол над себе си. Сам не можеше да се контролира. Заобиколен от една върхушка, която го накланяше все повече и повече към насилие и терор. Това беше една машина, измъкнала се от контрола на водача, която разруши всичко, дойде до парламента и доведе до намесата на чуждестранните дипломати, за да се стигне до подписването на договора като първа крачка към стабилизацията на Македония като държава."

За него историята не може да затвори и раните сред българите, които още вярват, че правата им в Македония могат да бъдат признати.

"Македонските българи умираха като герои, а онези, които останаха, бяха като мъченици. Българската държава престана да се интересува от тях още след деветнадесетомайския преврат от 1934 г. Те на практика останаха без отечество - до 1990 г., пък и след това. Никой от България не показва интерес за съдбата им. Дойде време България да им окаже почит и да помогне за защита на българската кауза в Македония - процес, който ние и семействата ни държахме отворен почти сто години, без да мислим за публична благодарност."

Да оставим историята на политиците

Затова каквато и да е следващата крачка към стабилизация в отношенията, тя не трябва да се оставя на историците въпреки решението на София и Скопие да създадат комисия за спорните въпроси, смята Перев. "Мисля, че ще има затишие от 6 месеца. Но абсолютно не съм съгласен, че трябва да се остави на историците да решават проблема. Историците нито могат да решат, нито някога са решили нещо. Познавам трима директори на Държавния архив, между тях Цочо Билярски и сегашния Михаил Груев. Те познават всички македонски историци, знаят ги по-добре от мен – семействата, децата. Молят ви се да им отворят архивите, например за

българската екзархия. Държавата се намесва – дайте да отворим на нашите братя македонци, да видим какво е станало. Връщат се в Македония и пишат, че Българската екзархия е била злосторническо движение срещу Македония. След два месеца се връщат в София и казват: "Извинявайте, ама държавата така каза, трябваше да напишем."

"Според мен историците са може би най-големите злосторници, които са направили разделението между двата народа. Дори не мисля, че политиците са насърчавали историците да пишат едни срещу други, а по-скоро че историците са писали едни срещу други, за да се подмажат на политиците и да си вземат хонорара. Така историците са създали проблема, а не политиците. Съмнявам се, че някой Лазар Колишевски (друг секретар на МКП – бел. ред.) ще каже, че българите са злосторнически народ, "туранско-татарско племе, тия монголи, да се върнат откъдето са били."

"Така че тази историческа комисия, която ще бъде формирана от македонски и български историци, сложете кръст на това. В тая работа няма нищо. Не знам на кой ум ще служат Борисов и Заев, да пращат хора, които от 30 г. са абсолютно девалвирали отношенията, отново да им дават парите да оставят да донесат невъзможно решение. За някои неща политиците трябва да си поемат политическата отговорност."